

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті досліджується проблема толерантності та її взаємозв'язок з соціальною компетентністю. Здійснено соціально-філософський аналіз проблеми соціальної компетентності. Актуалізується питання про необхідність включення толерантності як обов'язкового компонента в соціальну компетентність особистості.

Актуальність проблеми толерантності не викликає ніяких сумнівів. Крім того, що вона є злободенною проблемою суспільних наук, розмови про толерантність уже перемістилися з наукових царин у повсякденне спілкування. Необхідність обговорення теми толерантності для українського суспільства пов'язана, насамперед, із необхідністю подолання його політичної і соціальної роз'єднаності, а також роз'єднаності на релігійному ґрунті. Об'єднання різних груп і верств населення неможливе без науково обґрунтованого розуміння причин і характеру політичних і релігійних конфліктів у сучасному світі, шляхів викорінення політичної й релігійної ворожнечі в умовах демократизації України, розвитку громадянського суспільства, що складається із світоглядного плюралізму.

В Античності і Середньовіччі існувало багато відносин між окремими особистостями, а також групами думок або вірувань, які ми можемо визначити як толерантні. Але теоретичне обґрунтування поняття толерантності у європейській культурі усталилося в епоху Нового часу. Важливою главою в історії толерантності вважають кромвельський період англійської історії. На той час серед різних пуританських сект, що входили до армії Кромвеля, були дві – індепенденти та левелери, що відстоювали інтереси свободи та терпіння. Згідно з їх поглядами, жодне з тверджень не може бути настільки непогрішним, щоб йому в жертву можна було принести інші переконання, що існують у суспільстві. Одним із найвизначніших представників толерантності в XVIII столітті був Вольтер. Йому присвоюють вислів: "Я не згоден з тим, що ви говорите, але віддам своє життя, захищаючи ваше право висловити свою думку". У цьому афоризмі – класична теорія толерантності. Проте своє перше теоретичне вираження поняття толерантності одержало в дискусіях, які велися у творах Дж. Локка і П. Бейля [1: 48].

Філософському осмисленню й визначенню толерантності сприяли ідеї представників західної культурної антропології й етнології, що показали наявність "іншого" замість "єдиного" розуму. Фундатор теорії лібералізму Дж. Мілль запропонував підхід у рамках якого поняття "толерантність" уперше набуло цінності свободи як основи автономії особистості [2: 104].

К. Леві-Стросс своєю критикою євроцентризму поклав край етноцентризму західного мислення. Його філософсько-світоглядне обґрунтування міжкультурного діалогу, цінності збереження самобутності, взаємозв'язку культурної розмаїтості й історичного прогресу виступають як методологічна основа розуміння толерантності. "Світова цивілізація може бути тільки коаліцією, у світовому масштабі, культур, кожна з яких зберігає свою самобутність ... Треба врятувати факт розмаїтості, а не історичне стримування, що надається йому кожною епохою... Толерантність не є споглядальною позицією, роздачею індульгенцій тому, що було, і тому, що є. Це динамічна настанова, вона складається в передбаченні, розумінні й просуванні того, що бажає бути..." [3: 153].

У новій філософській енциклопедії толерантність визначається "як якість, що характеризує ставлення до іншої людини як до рівної й гідної особистості й що виражається у свідомому придушенні почуття неприйняття, викликаного всім тим, що знаменує в іншому інше (зовнішність, манера, мова, смаки, спосіб життя, переконання й т.п.). Толерантність припускає настроєність на розуміння й діалог з іншим, визнання й повагу його права на відмінність" [4: 21].

Філософське розуміння толерантності завжди визначається як світоглядна позиція індивіда та суспільства. Важливим фактором світоглядної свободи особистості є толерантність як укорінений у суспільстві принцип саморозвитку соціуму. У першому наближенні толерантність можна розуміти як настанову на терпимість до іншого погляду на предмет, як настанову на незалежність, автономність індивіда, його особисту відповідальність за свої переконання й вчинки, неприпустимість силового нав'язування яких би то не було світоглядних настанов, якими привабливими б ці настанови не уявлялися.

У словниках термін толерантність найчастіше розглядається як синонім "терпимості" з посиланням на те, що поняття "толерантність" похідне (від лат. *tolerantia* – означає терпимість) [5: 669].

Таке розуміння закріплене й у Декларації принципів толерантності, проголошеної й підписаної ЮНЕСКО 16 листопада 1995 р. У першій її статті говориться, що:

1. Толерантність означає поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань. Толерантність – це єдність у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – це те, що уможлиблює досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру.

2. Толерантність – це не поступка, поблажливність чи потурання. Толерантність – це передусім активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини. Толерантність у жодному разі не може бути виправданням посягання на ці основні цінності. Толерантність повинна виявляти кожна людина, групи людей та держави.

3. Толерантність – це обов'язок сприяти утвердженню прав людини, плюралізму (в тому числі культурного плюралізму), демократії та правопорядку. Толерантність – це поняття, що означає відмову від догматизму і абсолютизму, утвердження норм, закріплених у міжнародно-правових актах у галузі прав людини [6].

Таке визначення допомагає розкрити сутність толерантності в соціальному аспекті, її онтологічний, гносеологічний і аксіологічний аспекти.

Зрозуміло тому що всім демократично й гуманістично орієнтованим силам надзвичайно важливо мати повне й розгорнуте системне розуміння про толерантність у структурі світоглядних цінностей і соціальних норм цивілізованого суспільства ХХІ ст. Суспільство повинне звільнитися від войовничості й непримиренності, причому не тільки в етиці та політиці, на поверхні, а й у глибині, в основних світоглядних поданнях, у сфері онтології й гносеології.

Якщо підходити до проблеми толерантності тільки виключно у абстрактно-теоретичному розгляді то виявиться небезпека перетворення толерантності в порожнє поняття. Філософія, звичайно ж, повинна бути соціально компетентною й історично освіченою. Метою даної статті є спроба привернути увагу до того, що толерантність, у першу чергу, повинна стати невід'ємною складовою соціальної компетентності кожної окремої особистості, і що тільки таким шляхом толерантність буде являти собою цінність для соціальної науки й практики і стане невід'ємним компонентом сучасного суспільства й світу в цілому.

Сьогодні існує кілька різних підходів до тлумачення поняття соціальна толерантність. Одні дослідники розглядають його як поведінкову якість людини: виховане, "терпиме" ставлення до інших, відмінних від тебе людей; інші тлумачать толерантність як світоглядно-філософську рису, притаманну особистості, яка сприймає світ у його багатоманітності і цінує це. Для багатьох пересічних громадян толерантність – це просто байдуже, індиферентне ставлення до "інакших". Виглядає, що в більшості випадків особистість самостійно знаходить власне розуміння толерантності.

Аналіз досліджень з проблем толерантності дає змогу визначити показники толерантного ставлення, серед яких насамперед:

- визнання і прийняття особистістю рівноправного існування різноманітних думок, переконань, звичаїв;
- здатність до самоконтролю у сфері емоцій;
- потреба у свободі власного вибору і повага до свободи вибору інших;
- здатність примиритися з поведінкою, переконаннями і цінностями інших через певне насильство над собою;
- глибинне розуміння необхідності іншого, розходжень і особливостей як моментів цілого, як необхідної умови розвитку;
- відкритість новому;
- відмова від боротьби з відхиленнями, визнання їх права на існування;
- якість спілкування – прагнення до компромісу;
- відмова від претензій на володіння остаточною і незаперечною істиною та ін.

Якщо виходити з розуміння толерантності як проблеми соціальної форми [7: 24-30], де толерантність визначається як форма взаємодії, яка по різному відтворюється в різних типах соціальності, то тут поняття толерантності виводиться в ранг чинників соціального відтворення, відсутність якого призводить до дискретності і розриву соціального процесу. Отже, толерантність, як складову соціальної компетентності, можна визначити як форму соціальної поведінки, яка забезпечує зв'язок і взаємодію різних, відмінних один від одного суб'єктів. Проте так чи інакше, толерантність є не лише внутрішньою якістю особистості, а й ознакою соціальної зрілості людини. Соціально зрілу людину ми можемо розуміти як людину соціально компетентну.

Проблема соціальної компетентності розглядається багатьма представниками філософії і педагогіки Новітнього часу. Е. Дюркгейм вважає, що поняття компетентності визначає конкретна стадія розвитку, яку переживає людство.

В. Дильтей вказує на вплив цивілізації, який опосередковано особистими пізнавальним успіхом людини в пізнанні духовних зв'язків буття з вічними законами, які визначають направленість самовираження людини. Е. Шпрангер відмічає, що компетентність – це здійснення людиною пошуку свого місця у соціумі. Багато представників релігійної філософії розкривають поняття компетентності через поняття "готовність", де "готовність" розуміється як здатність особистості успішно і активно засвоювати необхідні знання і навички.

Так, Р. Штайнер у праці "Курс народної педагогіки" представляє концепцію становлення підготовленої людини до самореалізації. Цікаво представлена ця проблема в позиції Ж.-П. Сартра і Е. Шартє. Перший вважає, що людина є те, що вона сама із себе робить. Тим самим вказуючи на взаємозв'язок компетентності із саморозвитком, Е. Шартє визначає структуру руху людини до професійно-компетентної діяльності. Початком цього шляху є дитинство, а результатом саморозвитку – людина як хазяїн долі. Це вказує на значення самопізнання і самореалізації для становлення компетентної людини [8].

У сучасних словниках дається таке визначення компетентності: компетентність – (латина *competens (tis)*) – відповідний, здатний) знаючий, той хто розуміється в певних питаннях [5: 402].

Компетенція – (латина *competo* – добираюся, відповідаю, підхожу):

1. коло повноважень які представлені законом, статутом або іншим актом конкретному органу чи уповноваженій особі;

2. знання та досвід у тій чи іншій області [9: 621].

Термін "соціальний" розуміється як суспільний, зв'язаний з життям і відношеннями людей у суспільстві. Тоді соціальну компетентність можна визначити як поінформованість, знання, авторитетність у сфері, яка пов'язана з життям і відносинами людей у суспільстві.

Специфікою питання компетентності є те, що воно стає загальним для цілого кола гуманітарних наук. Можна сказати, що соціальна філософія, соціологія, культурологія, соціальна психологія тією чи іншою мірою поділяють визначення компетентності як не тільки високий рівень майстерності, а також глибоке розуміння всіх проблем, творчій підхід і уміння навчати і навчатися. Тобто можна розглядати соціальну компетентність як адаптаційне явище, де соціальна компетентність визначає рівень адаптації людини до ефективного виконання соціальних ролей. Також соціальна компетентність – це здатність досягати особистих цілей у соціальній взаємодії, а також знаходити підтримку інших в усіх ситуаціях.

Соціальна компетентність обумовлюється: вмінням орієнтуватися в соціальних ситуаціях; правильно визначати особистісні особливості та емоційний стан інших; вмінням обирати адекватні способи спілкування з ними і реалізовувати їх в процесі взаємодії [10: 456].

Соціальна компетентність проявляється в різних формах – як духовна, громадянська, професійна тощо. Але в усіх проявах вона завжди виступає як орієнтація особистості на взаємодію, на кооперацію зусиль, на гармонійне, справедливе узгодження інтересів. Така орієнтація стійка і пронизує всі сфери життєдіяльності особистості.

Різноманітний безпосередній досвід соціальних взаємодій, результатом чого може бути соціальна компетентність, сприяє розширенню поля сприйняття людини. Саме це, на наш погляд, є важливим для актуалізації толерантності, оскільки, по-перше, легше зрозуміти, поважати та прийняти людину, коли безпосередньо знаєш соціальний контекст його буття; по-друге, в процесі напрацювання соціальної компетентності часто формується гнучкість особистості, що, як було зазначено, є якісними сторонами особистісної толерантності. Отже, виходячи з позиції вчених, одним з основних особистісних чинників успішності спілкування людини чи успішного існування у соціумі, є толерантність, як складова соціальної компетентності.

Соціологічні дослідження щодо толерантності, які проводились наприкінці 90-х років в Україні свідчать, що толерантна людина – це людина, яка вміє пристосовуватись до будь-яких ситуацій, які виникають при існуванні в соціумі. Тут ми ще раз можемо переконалися у взаємозв'язку понять толерантності і соціальної компетентності, тому, що "готовність" жити у сучасному суспільстві вимагає терпимого ставлення до багатьох явищ сучасного життя. Позитивним вбачається результат сучасного ставлення до освіти, згідно з дослідями ринку праці в Україні існує досить тісний зв'язок між рівнем освіти та матеріальним становищем. Вища освіта стає основним чинником конкурентоспроможності на ринку праці та високих заробітків. Одночасно це дає змогу значно розширити коло соціально компетентних особистостей, тому що саме через освіту здобувається більшість знань про суспільство. Тому результати соціологічних досліджень показують, що біля 50% молоді України позитивно сприймають реалії сучасного життя і прагнуть зайняти в ньому гідне місце [11: 12-24].

Майбутнє України безпосередньо залежить від спроможності нашого народу об'єднати свої зусилля на розбудову сучасного цивілізованого суспільства. Це об'єднання принципово нового типу – об'єднання вільних людей за умов їх свідомого вибору, а це потребує не тільки нового суспільного устрою. При цьому толерантність є одночасно і одним із базових механізмів інтеграції системи суспільних інтересів, і принципом організації суспільної системи, і проявом певних якостей особи. Саме вона дозволяє забезпечити оптимальне функціонування нового суспільства, в якому право на існування своєї позиції не обмежує права іншого мати власну позицію і можливості її реалізувати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сенюшкіна Т.А. К вопросу о сущности толерантности // Идентичность и толерантность в многоэтничном гражданском обществе: Материалы III международного семинара, 11-14 мая 2004 г., г. Алушта. – Симферополь, 2004. – 248 с.
2. Бобовнікова Л.О. Толерантність як фактор становлення сучасного українського суспільства // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія "Філософія", 2004. – 261 с.
3. Леви-Стросс К. Раса и история // Леви-Стросс К. Путь масок. – М., 2000. – 353 с.
4. Новая философская энциклопедия: В 4 тт. – М., 2001. – Т. 4: Т-Я. – С. 21.
5. Словник іншомовних слів. – Київ: Гол. ред. укр. рад. енцикл., 1977. – 789 с.
6. Декларация принципов терпимости. <http://www.un.org/russian/document/declarat/htm/>
7. Кемеров В.Е. Концепция радикальной социальности // Вопросы философии. – 1999 – № 7. – С. 24-30.
8. Краснокутская С.Н. Анализ состояния проблемы социальной компетентности в отечественной и зарубежной литературе: <http://www.nestu.ru>.
9. Энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1981. – С. 621.
10. Головин С.Ю. Словарь психолога-практика. – Минск. Москва: Харвет АСТ, 2001. – 654 с.
11. Бурлачук В. Ще раз стосовно питання: "Що таке суспільство"? – Соціологія: теорія, методи, маркетинг 2007. – № 5. – С. 12-24.

Матеріал надійшов до редакції 23.11. 2007 р.

Лазуріна Н.П. Толерантність як складова частина соціальної компетентності.

В статті досліджується проблема толерантності та її взаємозв'язок з соціальною компетентністю.

Осуществлен социально-философский анализ проблемы социальной компетентности.

Актуализируется вопрос о необходимости включения толерантности, как обязательного компонента, в социальную компетентность личности.

Lazurina N.P. Tolerance as a Component of Social Competence.

The problem of tolerance and its interrelation with social competence are investigated in the article. The social-philosophical analysis of the problem of social competence is carried out. The question about necessity of inclusion of tolerance, as obligatory component, in social competence of the person is analysed.